

УДК 343.34+343.77

Р.О. МОВЧАН, канд. юрид. наук, Луганський державний університет внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка

С.В. НЕЗНАЙКО, Луганський державний університет внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка

КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА УМИСНЕ ЗНИЩЕННЯ АБО ПОШКОДЖЕННЯ ОБ'ЄКТІВ ЖИТТЄЗАБЕЗПЕЧЕННЯ: ПЕРСПЕКТИВИ УДОСКОНАЛЕННЯ ТА СИСТЕМАТИЗАЦІЇ НОРМ

Ключові слова: об'єкти життєзабезпечення, систематизація, знищення, пошкодження

У чинному кримінальному законодавстві, крім загальної норми, якою передбачена відповідальність за умисне знищення або пошкодження майна (ст.194 КК), присутній і цілий ряд спеціальних статей, в яких кримінально караними визнаються умисне знищення (руйнування) або пошкодження:

1) майна, що належить потерпілим зі спеціальним правовим статусом, наданого державою відповідним особам у зв'язку з певним родом їхньої діяльності, або ж вчинене спеціальним суб'єктом (статті 347, 352, 378, 399, 411 КК);

2) майна, наділеного особливими властивостями, які й обумовлюють наявність його посиленої охорони з боку кримінального закону: об'єкти електроенергетики; об'єкти житлово-комунального господарства (далі – ЖКГ); шляхи сполучення, споруди на них, рухомий склад і судна; об'єкти магістральних або промислових нафто-, газо-, конденсаторів та нафтопродуктопроводів; лінії зв'язку (статті 194-1, 270-1, 277, 292, 360 КК відповідно)¹.

¹ Варто зазначити, що чинним кримінальним законодавством також передбачається кримінальна відпо-

Всі указані вище кримінально-правові норми, умовно віднесені нами до другої групи, об'єктом своєї охорони мають схожі за змістом суспільні відносини, які об'єднує те, що вони покликані забезпечувати нормальне функціонування об'єктів, які задовольняють потреби суспільства у товарах та послугах, без яких неможливо уявити його нормальну життєдіяльність², – постачання нафти та нафтопродуктів, водо-, газо-, електро-, теплопостачання, послуги електрозв'язку, водовідведення тощо³.

Але, незважаючи на здавалось би очевидну юридичну спорідненість зазначених заборон, всі вони розташовані в різних розділах Особливої частини КК (далі – розділах КК). На відсутність системності при розміщенні у КК

відальність за умисне знищення або пошкодження об'єктів рослинного світу (ст.245 КК), а також територій, взятих під охорону держави, та об'єктів природно-заповідного фонду (ст.252 КК). Але у вказаних випадках предметами злочинів виступають не різновиди майна, а природні ресурси. З огляду на це, відповідні злочини не були включені нами ні до першої, ні до другої з вказаних груп.

² Враховуючи функціональне призначення таких об'єктів, є підстави об'єднати їх в єдину групу під назвою «об'єкти життєзабезпечення».

До речі, до недавнього часу навіть на законодавчому рівні визнавалась спорідненість указаних вище об'єктів, які називалися саме «об'єктами життєзабезпечення». Зокрема, у Переліку об'єктів і споруд, за якими документація закладається до страхового фонду документації України, затвердженого наказом Міністерства будівництва, архітектури та ЖКГ України і Міністерства України з питань надзвичайних ситуацій та у справах захисту населення від наслідків Чорнобильської катастрофи від 11.04.2006 р. (наказ втратив чинність 25.06.2012 р.) до об'єктів та споруд життєзабезпечення відносилися чотири групи об'єктів: 1) магістральні трубопроводи, комунікації та лінії електропередач; 2) місцеві трубопроводи та комунікації; 3) електростанції, теплоцентралі та споруди, пов'язані з цими об'єктами, у т.ч. зрошувальні канали; 4) магістральні телекомунікаційні лінії зв'язку.

³ Виняток становить злочин, передбачений ст.277 КК, предмет якого не має підстав відносити до об'єктів життєзабезпечення, що свідчить про недоцільність аналізу вказаної заборони у рамках написання цієї статті.

деяких із вказаних вище кримінально-правових норм, зокрема, статей 194-1, 270-1, 360, у своїх працях звертали увагу І.Б. Газдайка-Василишин, А.О. Данилевський, О.П. Дячкін, Н.О. Сербіна, І.М. Чуб та інші. Але, незважаючи на вагомість результатів, отриманих зазначеними ученими, цілий ряд питань в аналізованій проблематиці залишаються невирішеними і сьогодні, що свідчить про актуальність обраної тематики дослідження.

Метою цієї статті є проведення дослідження, спрямованого на вирішення питання про оптимальне місцезнаходження та конструювання норм, якими передбачена кримінальна відповідальність за посягання на об'єкти життєзабезпечення населення, та формулювання на цій основі науково обґрунтованих пропозицій щодо вдосконалення та систематизації чинного кримінального законодавства.

Аксіоматичним є положення про те, що в кожному розділі КК зосереджені злочини, основні безпосередні об'єкти яких є складовими частинами родового об'єкту відповідної категорії суспільно небезпечних посягань. З огляду на це, для досягнення цілей цього дослідження, необхідним є виконання головного завдання – визначення основних безпосередніх об'єктів розглядуваної категорії багатооб'єктних злочинів.

О.П. Дячкін, аналізуючи склади злочинів, передбачені статтями 194-1, 277, 292 та 360 КК⁴, відніс їх до так званих злочинів, що посягають на об'єкти електроенергетики та зв'язку, і визначив їхній основний безпосередній об'єкт як безпеку функціонування об'єктів електроенергетики та зв'язку як складову частину громадської безпеки [1, с.9]. Аргументуючи свою точку зору, правник зазначає, що функціонування об'єктів електроенергетики та зв'язку покликане задовольняти інте-

реси та потреби не тільки власників цих об'єктів, але, у першу чергу, інтереси суспільства й усіх громадян, тому кримінально-правова охорона об'єктів електроенергетики та зв'язку забезпечує безпеку невизначеного кола осіб і правоохоронюваних інтересів. Сам факт посягання на вказані об'єкти життєзабезпечення створює реальну можливість настання численних суспільно небезпечних наслідків у різних сферах життєдіяльності людей, оскільки ці злочини за своєю суттю є багатооб'єктними [1, с.86].

З огляду на представлені аргументи, науковець пропонує встановити окремо кримінальну відповідальність як за умисні, так і за необережні злочини проти безпеки функціонування об'єктів електроенергетики та зв'язку і передбачити ознаки окремих злочинів у статтях 261-1 і 261-2 КК, які розмістити в Розділі IX «Злочини проти громадської безпеки», а статті 194-1 та 360 КК виключити з чинного кримінального законодавства [1, с.9–10].

І.Б. Газдайка-Василишин вважає, що основним безпосереднім об'єктом злочинів, передбачених статтями 194-1 та 360 КК, виступають відносини експлуатації об'єктів електроенергетики та зв'язку [2, с.9]. Як ми можемо спостерігати, бачення криміналістики стосовно розглядуваної проблематики, багато в чому подібне точці зору, висловленій щодо цього питання О.П. Дячкіним. Але, на відміну від останнього, І.Б. Газдайка-Василишин висловлює пропозицію перенести аналізовані заборони не до розділу IX, а до розділу XI КК, одночасно з цим пропонуючи викласти його назву в такій редакції: «Злочини проти безпеки руху, експлуатації транспорту, об'єктів електроенергетики та ліній зв'язку» [2, с.14].

Представник харківської школи кримінального права Л.В. Дорош, коментуючи ст.360 КК, зазначає, що суспільна небезпечність цього злочину визначається тим, що пошкодження кабельних, радіорелейних, повітряних ліній зв'язку провідного мовлення чи обладнання може призвести до серйозних пору-

⁴ У кримінальному законодавстві, чинному на момент проведення дослідження О.П. Дячкіна, норма, якою би передбачалась кримінальна відповідальність за умисне знищення або пошкодження об'єктів ЖКГ, була відсутня.

шень роботи зазначених видів зв'язку, а також споруд чи обладнання, що входять до їх складу [3, с.765], а луганські криміналісти О.О. Дудоров та Г.Є. Болдарь основний безпосередній об'єкт умисного пошкодження ліній зв'язку визначають як встановлений порядок забезпечення інформаційного обміну за допомогою засобів електричного зв'язку [4, с.593].

Як ми бачимо, навіть з урахуванням того, що в коментарях та підручниках, враховуючи специфіку праць подібного типу, основний безпосередній об'єкт злочинів здебільшого визначається з урахуванням місцезнаходження відповідної заборони, наведені Г.Є. Болдарь, Л.В. Дорош та О.О. Дудоровим визначення дають підстави вести мову про невідповідність безпосереднього об'єкта злочину, передбаченого ст.360 КК, родовому об'єкту злочинів, розташованих у розділі XV КК.

Відсутня єдність серед науковців і щодо питання про правильність місцерозташування норми, яка з'явилась у вітчизняному кримінальному законодавстві нещодавно⁵, і якою передбачена кримінальна відповідальність за умисне знищення або пошкодження об'єктів ЖКГ (ст.270-1 КК)⁶.

⁵ 13.01.2011 р. Верховною Радою України був прийнятий Закон № 2924-VI «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення відповідальності за окремі правопорушення в ЖКГ» (далі – Закон № 2924-VI), яким, серед іншого, передбачалося доповнення КК ст.270-1, в якій встановлювалася кримінальна відповідальність за умисне знищення або пошкодження об'єктів ЖКГ.

⁶ Більш детально питання щодо місцерозташування вказаної заборони у системі Особливої частини КК було проаналізовано одним із авторів цієї статті в рамках окремого дослідження (Незнайко С. В. Щодо правильності місцезнаходження заборони, передбаченої статтею 270-1, у системі Особливої частини КК України / С. В. Незнайко // Вісник Луганськ. держ. ун-ту внутр. справ імені Е.О. Дідоренка. – 2014. – № 1. – С. 198–205).

Тут лише зазначимо, що вказане питання викликало жваві дискусії ще під час обговорення відповідного законопроекту. Так, у первинній редакції Закону № 2924-VI, в якій йшлося про встановлення кримінальної відповідальності за умисне пошкодження

На думку Л.О. Мостепанюк, основним безпосереднім об'єктом умисного знищення або пошкодження об'єктів ЖКГ слід визнавати суспільні відносини з гарантування громадської безпеки під час експлуатації та функціонування об'єктів ЖКГ [5, с.270].

Але не всіма криміналістами наведена вище точка зору сприймається як аксіоматична. Зокрема, А.О. Данилевський вказує на те, що не тільки об'єкти ЖКГ покликані забезпечувати інтереси суспільства та держави. Схожі функції виконують об'єкти енергетики, поштового зв'язку, торгівлі тощо. Проте умисне знищення або пошкодження таких об'єктів не розцінюється законодавцем як посягання на громадську безпеку. Навпаки, зазначає прав-

об'єктів ЖКГ, авторами законопроекту рекомендувалося розмістити відповідну заборону не в розділі IX «Злочини проти громадської безпеки», а в розділі VI КК «Злочини проти власності, доповнивши останній ст.194-2 «Умисне пошкодження об'єктів ЖКГ». Але фахівці Головного науково-експертного управління Верховної Ради України у своєму Висновку на проект первинної редакції Закону № 2924-VI, який мав назву «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення відповідальності за окремі правопорушення в ЖКГ», вказали, що основним безпосереднім об'єктом даного посягання має вважатися громадська безпека, якій внаслідок передбачених проектом дій може створюватися загроза або заподіюватися шкода. Цей висновок експерти пояснили тим, що функціонування об'єктів ЖКГ, на їхню думку, покликане задовольняти інтереси і потреби не тільки власників цих об'єктів, а й, у першу чергу, інтереси суспільства і держави. Відповідно, вважають парламентські фахівці, головною метою кримінально-правової охорони об'єктів ЖКГ має бути забезпечення безпеки невизначеного кола осіб і правоохоронюваних інтересів, що свідчить про необхідність перенесення пропонованого проектом доповнення до розділу IX КК. А вже згодом, при обговоренні тексту відповідного законопроекту в другому читанні, з огляду на багатооб'єктність досліджуваної заборони, з пропозицією розмістити норму, яка встановлює кримінальну відповідальність за фактичне пошкодження або руйнування об'єктів ЖКГ, у розділі IX КК, а не в розділі VI КК, виступив народний депутат України Ю.А. Кармазін. Як відомо, у підсумку пропозиція Ю.А. Кармазіна була врахована і норма, якою передбачена кримінальна відповідальність за умисне знищення або пошкодження об'єктів ЖКГ, була розміщена в розділі IX КК.

ник, такі діяння кваліфікуються як злочини проти власності. Крім того, учений звертає увагу на ту обставину, що, оскільки злочин, передбачений ст.270-1 КК, відноситься до злочинів з похідними наслідками, то його місце в системі Особливої частини КК повинен визначати основний безпосередній об'єкт (право власності), адже саме через вплив на нього в таких злочинах заподіюється шкода іншим додатковим об'єктам [6, с.150].

Враховуючи викладене, науковець безспідставно вважає невинуватим розміщення норми про кримінальну відповідальність за умисне знищення або пошкодження об'єктів ЖКГ у розділі IX «Злочини проти громадської безпеки» і пропонує перенести її до розділу VI «Злочини проти власності» або взагалі виключити з КК, якщо буде встановлено, що запровадження відповідальності за такі дії не відповідає принципам криміналізації [6, с.150]. Позицію, висловлену А.О. Данилевським, підтримує і Н.О. Сербіна [7, с.180].

Відсутній єдиний підхід щодо вирішення розглядуваної проблематики і в іноземному кримінальному законодавстві. Так, норми, подібні за змістом до статей 194-1, 270-1, 360 КК, парламентарі різних держав розміщують: серед злочинів проти власності (Латвійська Республіка); проти безпеки дорожнього руху (Литовська Республіка); серед загальнонебезпечних суспільних посягань (ФРН); серед діянь, що спричиняють суспільну шкоду (Королівство Данія); серед діянь, що створюють публічний безлад, у складі діянь, що посягають на громадський порядок (Королівство Іспанія); у розділах, в яких зосереджені діяння, що посягають на громадську безпеку (Польська Республіка, РФ, Королівства Таїланд та Швеція).

Проведений аналіз дозволив нам сформулювати деякі проміжні висновки.

Перший висновок. Зважаючи на очевидну невідповідність основного безпосереднього об'єкта злочину, передбаченого ст.360 КК, родовому об'єкту злочинів, розташованих у

розділі XV КК, не викликає сумнівів необхідність переміщення норми, якою передбачається кримінальна відповідальність за умисне знищення ліній зв'язку, до іншого розділу КК.

Крім того, варто зауважити, що в Україні вже тривалий час замість Закону України «Про зв'язок», який втратив чинність у 2003 р., діє Закон України від 18.11.2003 р. «Про телекомунікації». Видається, враховуючи правило законодавчої техніки про те, що якщо новий закон змінює чи відмінює раніше діючий закон, то це повинно знайти своє відображення в кодексі, в якому відповідна стаття має бути викладена у новій редакції [8, с.123], парламентарі у ст.360 КК предмет злочину мали б змінити з ліній зв'язку та споруд і обладнання, що входять до їх складу, на телекомунікаційні мережі, поняття яких розкривається у ст.1 Закону України «Про телекомунікації». Такий крок, крім усього іншого, дозволив би зменшити об'єм і, одночасно з цим, зробити більш зрозумілими положення кримінального законодавства у частині визначення ознак предмета розглядуваного злочину, що сприяло б підвищенню ефективності дії досліджуваної заборони.

До речі, І.М. Чуб, аналізуючи систему злочинів проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування та об'єднань громадян, зазначає, що пошкодження ліній зв'язку, завдаючи шкоду відносинам власності, у першу чергу перешкоджає нормальному функціонуванню саме *телекомунікаційних мереж* і наданню телекомунікаційних послуг [9, с.274–275]. На підставі цього правник висловлює думку про те, що розглядуваний злочин є однорідним з тими, що закріплені в розділі XVI «Злочини у сфері використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку» [9, с.274–275].

Д.С. Азаров та А.А. Музика також звертають увагу на той факт, що стаття про відповідальність за один із злочинів, що посягає на суспільні відносини у сфері електрозв'язку (телекомунікацій), передбачена не в XVI, а в

XV розділі КК (ст.360). Таким чином, продовжують науковці, об'єктивно однорідні посягання визнані законодавцем такими, що посягають на різні родові об'єкти [10, с.67].

Справді, вказівка у назві розділу XVI КК на «мережі електрозв'язку» ставить питання про логічність, а точніше нелогічність, розміщення норми, якою передбачено відповідальність за пошкодження ліній телекомунікацій (електрозв'язку), поза межами відповідного розділу. Але першопричиною виникнення цієї проблеми, на нашу думку, є не місцерозташування відповідної заборони (ст.360 КК), а невідповідність назви розділу XVI КК змісту тих суспільних відносин, які дійсно є родовим об'єктом злочинів, що в ньому зосереджені. Як слушно зазначають з цього приводу Д.С. Азаров та А.А. Музика, норми, вписані у розділі XVI КК, забезпечують кримінально-правову охорону двом різним видам суспільних відносин: у сфері комп'ютерної інформації та у сфері використання мереж електрозв'язку. Обидва зазначені види суспільних відносин пов'язані лише тим, що комп'ютерна інформація (так само, як і будь-яка інша) може бути передана та (або) одержана за допомогою телекомунікаційних засобів і каналів, а існування такого зв'язку зазначених суспільних відносин не дає підстав встановлювати їх кримінально-правову охорону в одній нормі і навіть в одному розділі КК, адже аналогічним чином відносини у сфері електрозв'язку (телекомунікацій) співвідносяться з будь-якими іншими суспільними відносинами, наприклад, у сфері забезпечення національної безпеки, господарювання, службової діяльності, військової служби [10, с.66–67].

Вважаємо, що в контексті нашого дослідження вартими уваги є й міркування правників з приводу того, що значною шкодою, як наслідком злочинів, передбачених розділом XVI КК, не може вважатися знищення чи пошкодження мереж електрозв'язку, яке за наявності підстав має кваліфікуватися за ст.360 КК [10, с.48].

Таким чином, проблема того, що норма, якою передбачена відповідальність за пошкодження *мереж електрозв'язку* (телекомунікацій), знаходиться поза межами розділу XVI «Злочини у сфері використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж і *мереж електрозв'язку*», має бути вирішена шляхом внесення змін до назви відповідного розділу, яку слід сформулювати, наприклад, як «Злочини у сфері комп'ютерної інформації», як це рекомендують парламентарям Д.С. Азаров та А.А. Музика, або «Злочини у сфері інформаційної безпеки», як пропонує М.В. Карчевський [11, с.516], а не шляхом перенесення злочину, передбаченого сьогодні ст.360 КК, до розділу XVI КК⁷.

Другий висновок. Для нас більш ніж очевидно є однорідність суспільних відносин, які охороняються статтями 194-1, 270-1 та 360 КК. І хоча всі указані заборони покликані забезпечувати кримінально-правову охорону різних об'єктів, всі вони, як про це свідчить аналіз безпосередніх об'єктів відповідної категорії злочинів, об'єднані єдиною метою їхнього функціонування – забезпечення потреб населення у безперебійному наданні різноманітних товарів та послуг, без яких неможливо уявити нормальну життєдіяльність сучасного суспільства (постачання нафти та нафтопродуктів, водо-, газо-, електро-, теплопостачання, послуги електрозв'язку, водовідведення тощо). А як відомо, одним із правил законодавчої техніки є правило законодавчої систематики, яке полягає в тому, що законодавчий матеріал має розміщуватися з максимальною економією об'єму та легкістю орієнтування. Для дотримання цього правила при створенні такого законодавчого моноліту, яким є Кри-

⁷ Поруч з цим ще раз наголосимо на необхідності перенесення аналізованої норми до іншого, ніж XVI, розділу КК, оскільки, навіть за умови внесення до ст.360 КК змін, які пропонують Д.С. Азаров та А.А. Музика [10, с.106–107], основний безпосередній об'єкт цього злочину не можна бути вважати частиною родового об'єкту злочинів, зосереджених у розділі XV КК.

мінальний кодекс, для ясності законодавчої волі необхідно, щоб групи однорідних положень охоплювались єдиною назвою, яка б виражала їхній взаємозв'язок [8, с.131].

Зважаючи на вище вказане, хотілось би задати вітчизняним парламентарям питання про те, яким критерієм вони керувалися, розміщуючи досліджувані норми в розділах, покликаних забезпечувати захист різних за змістом об'єктів кримінально-правової охорони?

Особливо ж у цьому контексті дивує факт розміщення в різних розділах КК статей 194-1 та 270-1, якими передбачена відповідальність за умисне пошкодження об'єктів електроенергетики та умисне знищення або пошкодження об'єктів ЖКГ. На наше глибоке переконання, відповідальність за вказані дії має передбачатися не те що нормами, розміщеними в одному розділі КК, а повинна передбачатися в одній статті кримінального закону. Наш висновок базується на тому, що об'єкти електроенергетики, поруч з іншими об'єктами, указаними в примітці до ст.270-1 КК, являються, як це випливає із законодавчої дефініції поняття комунальні послуги (ст.1 Закону України від 24.06.2004 р. «Про житлово-комунальні послуги»), складовою частиною об'єктів ЖКГ, що свідчить про недоцільність існування різних норм, в яких окремо передбачена відповідальність за посягання на об'єкти електроенергетики, а окремо – за посягання на інші об'єкти ЖКГ. Адже, за такою логікою, у кримінальному законодавстві могли б існувати норми, в яких би йшлося про відповідальність, окремо, за пошкодження об'єктів водо-, газо-, тепlopостачання тощо, хоча жодних логічних аргументів на користь такого кроку, як і на користь передбачення в окремих нормах кримінального закону відповідальності за пошкодження об'єктів електроенергетики та об'єктів ЖКГ, не має.

Отже, необхідність існування кожної із заборон, передбачених статтями 194-1, 270-1, 360 КК, обумовлена єдиною метою – кримінально-правовим захистом об'єктів життєза-

безпечення, і тому, для забезпечення системності побудови Особливої частини КК та економії об'єму кримінального закону, є підстави вести мову про необхідність встановлення кримінальної відповідальності за умисне знищення або пошкодження таких об'єктів у рамках однієї статті КК.

Більш складно вирішити питання про доцільність (недоцільність) існування окремої норми, в якій передбачено кримінальну відповідальність за пошкодження (умисне чи необережне) об'єктів магістральних або промислових нафто-, газо-, конденсатопроводів та нафтопродуктів (ст.292 КК).

З одного боку, ст.21 Закону України від 10.11.1994 р. «Про транспорт», враховуючи традиції вітчизняного законотворення, які склалися за часів перебування України в складі СРСР, визнає трубопровідний транспорт одним з елементів єдиної транспортної системи України. Саме це законодавче положення і стало підставою для розміщення аналізованої заборони в розділі XI КК «Злочини проти безпеки руху та експлуатації транспорту». Цим же аргументом керуються й деякі криміналісти.

Зокрема, на думку О.М. Котовенка, незважаючи на специфіку трубопровідного транспорту, який, хоч і є стаціонарним і нерухомим та знаходиться в стані спокою, він усе-таки є одним з видів транспорту, що, на думку правника, свідчить про правильність розміщення досліджуваної заборони в системі Особливої частини КК [12, с.6]. Подібним чином розмірковує і В.А. Мисливий [13, с.13].

Але є й інша точка зору. Так, О.І. Коробєєв у своїх працях зазначає, що по механізму функціонування та особливостям експлуатації трубопровідний транспорт не має практично нічого спільного з транспортними засобами, про які йде мова у главі «Злочини проти безпеки дорожнього руху та експлуатації транспорту» КК РФ (аналог розділу XI КК). Головна ж його відмінність від названих засобів полягає в тому, що він є стаціонарним, знахо-

диться у стані покою (рухомими елементами в ньому є предмети транспортування – нафта, газ та ін.) і в силу цієї обставини позбавлений однієї з найважливіших властивостей транспортного засобу – рухомих джерел підвищеної небезпеки [14, с.185; 15, с.214].

Видається, що для об'єктивного вирішення питання про те, чи є трубопроводи транспортом, необхідно проаналізувати зміст поняття «транспорт».

У відповідності до ст.1 Закону України від 10.11.1994 р. «Про транспорт» транспорт визнається однією з найважливіших галузей суспільного виробництва, яка покликана задовольняти потреби населення та суспільного виробництва у перевезеннях. На подібний зміст аналізованого терміна вказує і тлумачення словників: «транспорт» – це галузь господарства, що різними видами засобів здійснює перевезення пасажирів, доставляння, переміщення вантажів та ін. [16, с.1469].

Отже, як впливає і з аналізу законодавчої дефініції, і з етимологічного змісту терміна «транспорт», єдиною ознакою, яка дозволяє відносити трубопроводи до транспорту, є їхня здатність переміщувати вантажі.

Але одразу ж виникає питання – а чому тоді до транспортної системи не включені, наприклад, магістральні та міждержавні електричні мережі, які, у відповідності до ст.1 Закону України від 16.10.1997 р. «Про електроенергетику», призначені для *транспортування* електричної енергії, яка, до речі, є товаром, а відповідно і вантажем.

Утім, навіть за умови сприйняття законодавчого положення про визнання трубопроводів складовою транспортної системи, ми не можемо однозначно вирішити питання про доцільність існування ст.292 КК в її чинній редакції. Такий висновок обумовлюється наступним.

По-перше, у ст.1 Закону України від 15.05.1996 р. «Про трубопровідний транспорт» до промислових трубопроводів, поруч з нафто-, газо-, продуктопроводами, міськими газороз-

подільними мережами, віднесені також водопровідні, теплопровідні, каналізаційні мережі, розподільчі трубопроводи водопостачання, меліоративні системи тощо. Але у ст.292 КК вказані складові промислових трубопроводів в якості можливих предметів злочинів чомусь не фігурують. Натомість, як ми знаємо, кримінальна відповідальність за знищення або пошкодження об'єктів тепло-, водопостачання та водовідведення, тобто тих же водопровідних, теплопровідних, каналізаційних мереж, передбачена у ст.270-1 КК «Умисне знищення або пошкодження об'єктів ЖКГ». Виникає питання – чому законодавець знищення та пошкодження одних видів трубопровідного транспорту відніс до посягань на безпечність руху та експлуатації транспорту, а інших – до злочинів проти громадської безпеки? У цьому контексті ще раз нагадаємо, що знищення та пошкодження об'єктів електроенергетики, які, з однієї сторони, спираючись на норми чинного законодавства, можна відносити до об'єктів ЖКГ, а з іншої, деякі складові яких, за логікою вітчизняних парламентарів, як це було доведено раніше, можна було б вважати елементами транспортної системи, законодавець вважає... злочином проти власності.

По-друге, з точки зору економії об'єму кримінального закону важко зрозуміти логіку народних депутатів, які, при законодавчому описі ознак предмета аналізованого злочину, замість простої вказівки у диспозиції ч.1 ст.292 КК на об'єкти, вказані у назві досліджуваної заборони, вирішили розкрити поняття всіх цих об'єктів, хоча воно визначається на законодавчому рівні у ст.1 Закону України «Про трубопровідний транспорт». При цьому нагадаємо, що в ч.1 ст.194-1 КК законодавець обмежився вказівкою на поняття «об'єкти електроенергетики», зміст якого розкривається у ст.1 Закону України «Про електроенергетику», а у ст.270-1 КК вирішив розкрити зміст поняття «об'єкти ЖКГ» у примітці до статі. Як ми бачимо, жодної системності при конструюванні подібних за змі-

стом норм у чинному кримінальному законодавстві не спостерігається.

Таким чином, усі вище вказані аргументи переконують у недоцільності існування в чинному кримінальному законодавстві окремої норми, якою передбачена кримінальна відповідальність за пошкодження або руйнування окремих видів трубопровідного транспорту і яка розміщена в розділі XI КК, у той час як відповідальність за знищення або пошкодження інших його різновидів передбачена в розділі IX КК. Поруч з цим, враховуючи виняткову значущість для національної економіки саме магістральних трубопроводів, особливо в контексті збереження Україною статусу надійного транзитера газу та нафти, вважаємо необхідним визнати умисне знищення чи пошкодження таких об'єктів кваліфікуючою ознакою та передбачити відповідальність за ці дії в ч.2 відповідного складу злочину. З подібних міркувань, враховуючи підвищену небезпеку руйнування магістральних та міждержавних електричних мереж, особливо з урахуванням того, що Україна лише в 2013 р. експортувала електроенергію майже до десяти країн Європи на загальну суму 580,194 млн. доларів, пропонується встановити посиленій кримінально-правовий захист і магістральних та міждержавних електричних мереж.

До висновку, зазначеного на початку минулого абзацу, спонукає й проведений аналіз іноземного досвіду протидії посяганням на об'єкти життєзабезпечення, який засвідчує, що в більшості країн, на відміну від вітчизняного кримінального законодавства, відповідальність за знищення чи пошкодження об'єктів життєзабезпечення, у т.ч. трубопроводів, передбачається однією, а не декількома нормами кримінального закону, якими караються:

- ст.157 КК Держави Ізраїль – незаконне спричинення шкоди телеграфній чи електричній проводці, трубопроводам чи водопровадам;
- ст.193 КК Королівства Іспанії – спричинення серйозних збоїв у роботі засобів

зв'язку, публічних поштових служб, телеграфних чи телефонних служб, що публічно використовуються, радіо чи телевізійних установок, систем обробки даних чи установок публічного водо-, газо-, електро- чи теплопроводу;

- ст.187 КК Латвійської Республіки – умисне знищення чи пошкодження електричної чи теплової мережі, магістрального трубопроводу газу, нафти та нафтопродуктів;

- ст.280 КК Литовської Республіки – розбір чи пошкодження газопроводу, нафтопроводу, ліній електропередач чи зв'язку, засобів зв'язку чи сигналізації;

- пар.1 ст.165 КК Польської республіки – пошкодження чи зупинка пристроїв громадського користування, особливо пристроїв, що забезпечують водою, світлом, теплом, газом, енергією, а також перешкоджання чи іншим способом вплив на автоматичне перетворення, накопичування чи пересилку інформації;

- ст.315 КК ФРН – порушення чи втручання у діяльність підприємств, що забезпечують поставки води, світла, тепла, енергії, поштових послуг чи суспільного зв'язку;

- ст.4 КК Королівства Швеції – руйнування чи пошкодження громадського транспорту чи функціонування телеграфу, телефону, радіо чи інших подібних публічних служб, установок по забезпеченню населення водою, світлом, теплом чи електроенергією⁸.

У КК РФ відповідальність за руйнування, пошкодження чи приведення іншим способом у непридатний для експлуатації стан об'єктів енергетики, електрозв'язку, жилого та комунального господарства або інших об'єктів життєзабезпечення передбачена у ст.215-2, а за приведення у непридатний стан газо-, нафто- та нафтопродуктопроводів – у ст.215-3.

Третій висновок. Уважно дослідивши зміст аналізованих заборон, ми дійшли до ви-

⁸ Кримінальному законодавству Республіки Польща, ФРН та Королівства Швеції невідома відповідальність за знищення чи пошкодження трубопроводів.

сновку, що проєктовану статтю, якою має передбачатися кримінальна відповідальність за умисне знищення або пошкодження об'єктів життєзабезпечення, доцільно розмістити в розділі VI КК. При цьому ми чітко усвідомлюємо той факт, що прихильники протилежної точки зору, з урахуванням специфіки аналізованих складів злочинів, їхньої багатооб'єктності, розташування відповідних норм у різних розділах чинного КК, відсутністю єдиного підходу щодо вирішення розглядуваної проблематики в іноземному кримінальному законодавстві, також можуть запропонувати вагомні аргументи на противагу висловленій нами позиції, яка базується на наступному.

Як зазначалося вище, чи не головним аргументом прихильників розміщення статей, в яких би передбачалась кримінальна відповідальність за умисне знищення або пошкодження об'єктів життєзабезпечення, у розділі IX КК «Злочини проти громадської безпеки», є те, що сам факт посягання на вказані об'єкти життєзабезпечення створює реальну можливість настання численних суспільно небезпечних наслідків у різних сферах життєдіяльності людей, оскільки ці злочини за своєю суттю є багатооб'єктними.

Крім того, на думку О.П. Дячкіна, до цього ж висновку спонукають і самі предмети злочинів, які вчений відніс до посягань на об'єкти електроенергетики та зв'язку, які говорять перш за все про пріоритетне значення суспільних інтересів у їх кримінально-правовій охороні, а тому основним безпосереднім об'єктом цих злочинів необхідно визнавати безпеку функціонування об'єктів електроенергетики та зв'язку як складову частину громадської безпеки [1, с.94].

Але ми вважаємо, що саме предмети злочинів, які посягають на об'єкти життєзабезпечення, виступають головним аргументом не «за», а «проти» розміщення відповідної проєктованої заборони в розділі IX КК. Як зазначав В.П. Тихий у своїй фундаментальній праці, присвяченій злочинам проти громадської

безпеки, природна сутність предметів таких злочинів полягає саме в їх небезпеці для інтересів суспільства і прав громадян. Це, продовжує правник, внутрішня, притаманна їм здатність руйнування, знищення, пошкодження, наявність підвищеної руйнуючої дії, підвищеної руйнуючої сили, ефектом ураження. Розвиваючи далі свою думку, криміналіст вказує, що це об'єктивна якість, що закладена в самих предметах, невіддільна від них, обумовлена їх внутрішньою природою, структурою і, як правило, надається цим предметам при їх виготовленні. Дана властивість являється основною ознакою розглядуваних злочинів, виділяє їх серед інших предметів навколишнього середовища, визначає їх характер; завдяки цій властивості предмети злочинів проти громадської безпеки виступають як однакові, рівноцінні та відрізняються від інших предметів. З втратою цієї властивості предмет може і не зникати сам по собі, але він перестає бути тим, чим він є, являється вже іншим предметом з іншими властивостями. Таким чином, робить висновок В.П. Тихий, небезпека предметів злочинів проти громадської безпеки виступає їх основною властивістю, через що вони повинні бути придатні для ураження, руйнування, пошкодження, знищення тих чи інших об'єктів, повинні володіти здатністю уражати живу ціль, спричинити смерть чи тілесні ушкодження, або ж значну майнову шкоду [17, с.11].

Але саме такими властивостями, про які вів мову В.П. Тихий, предмети злочинів, що посягають на об'єкти життєзабезпечення, не володіють. Як слушно зазначає А.О. Данилевський, аналізуючи предмет злочину, передбаченого ст.270-1 КК, такі предмети самі по собі не є потенційно небезпечними і на відміну від інших предметів злочинів, передбачених у розділі IX КК, не входять вони і до переліку джерел підвищеної небезпеки, визначеному в ч.1 ст.1187 ЦК України. Об'єкти ЖКГ, закінчує свою думку науковець, не просто не містять потенційної

небезпеки, але й покликани задовольняти потреби їх власників, держави, суспільства [6, с.149].

Стосовно ж аргументу О.П. Дячкіна про те, що функціонування відповідних об'єктів покликане задовольняти інтереси та потреби не тільки власників цих об'єктів, але, у першу чергу, інтереси суспільства й усіх громадян, тому кримінально-правова охорона об'єктів електроенергетики та зв'язку забезпечує безпеку невизначеного кола осіб і правоохоронюваних інтересів, то слід зазначити, що, керуючись такою логікою, у розділі IX КК, мали б бути розміщені всі злочини, що посягають на національну безпеку, довкілля, безпеку виробництва, безпеку руху та експлуатації транспорту, деякі із злочинів проти громадського порядку та здоров'я населення тощо, оскільки більшість вказаних злочинів порушують безпеку невизначеного кола осіб. Але ж, приймаючи КК України від 05.04.2001 р., вітчизняні парламентарі відмовилися від такого підходу до побудови системи Особливої частини, притаманного КК УРСР, у главі X якого, нагадаємо, передбачалась відповідальність одночасно за злочини проти громадської безпеки, громадського порядку та народного здоров'я. Натомість, головним критерієм віднесення до злочинів проти громадської безпеки стала наявність у предметах цієї категорії заборон властивості, про яку вів мову В.П. Тихий, – придатність для ураження, руйнування, пошкодження, знищення тих чи інших об'єктів, володіння здатністю уражати живу ціль, спричиняти смерть чи тілесні ушкодження, або ж значну майнову шкоду – яка, на відміну від предметів злочинів, віднесених нами до таких, що посягають на об'єкти життєзабезпечення, притаманна предметам усіх предметних злочинів, передбачених розділом IX КК.

Отже, враховуючи все вище вказане, ми дійшли до загального висновку про те, що кримінальна відповідальність за умисне знищення або пошкодження об'єктів життєзабезпечення, має бути передбачена в рамках од-

нієї статті, яка повинна бути розміщена в розділі VI Особливої частини КК «Злочини проти власності», і санкція якої, з урахуванням важливої функції, яку виконують об'єкти життєзабезпечення, має передбачати більш суворе покарання у порівнянні з покаранням, передбаченим санкцією ст.194 КК.

На підстави викладеного пропонуємо наступні зміни до КК:

- 1) статті 270-1, 292 та 360 виключити;
- 2) назву та частини 1 і 2 статті 194-1 викласти у наступній редакції:

«Стаття 194-1. Умисне знищення або пошкодження об'єктів життєзабезпечення

1. Умисне знищення або пошкодження промислових нафто-, газо-, конденсатопроводів, нафтопродуктопроводів, а також технологічно пов'язаних з ними об'єктів та споруд; об'єктів електрозв'язку (телекомунікаційних мереж), електроенергетики, водопостачання, водовідведення, житлового та нежитлового фонду, благоустрою, що спричинило тимчасове припинення постачання товарів та отримання споживачами послуг, надання яких забезпечуються за допомогою функціонування відповідних об'єктів життєзабезпечення, або майнову шкоду у великому розмірі, –

2. Ті самі дії, вчинені повторно, за попередньою змовою групою осіб, загальнонебезпечним способом або відносно магістральних трубопроводів, магістральних чи міждержавних електромереж».

Видається, що реалізація запропонованих пропозицій сприятиме систематизації норм КК, якими передбачена кримінальна відповідальність за умисне знищення або пошкодження об'єктів життєзабезпечення, та допоможе підвищити ефективність кримінально-правової протидії подібним суспільно небезпечним проявам.

ЛІТЕРАТУРА

1. Дячкін О. П. Кримінально-правова охорона об'єктів електроенергетики та зв'язку:

дис. ... кандидата юрид. наук : спец. 12.00.08 / Дячкін Олександр Петрович. – Дніпропетровськ, 2009. – 258 с.

2. Газдайка-Василишин І. Б. Некорисливі злочини проти власності за кримінальним правом України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / І. Б. Газдайка-Василишин. – Львів, 2011. – 19 с.

3. Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар : у 2 т. / за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. – 5-ге вид., допов. – Харків : Право, 2013. – Т. 2: Особлива частина / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін. – 2013. – 1040 с.

4. Кримінальне право (Особлива частина) : підручник / за ред. О. О. Дудорова, Є. О. Письменського. – 2-ге вид. – Київ : ВД «Дакор», 2013. – 786 с.

5. Мостепанюк Л. О. Місце злочину, передбаченого ст. 270-1, в системі норм Кримінального кодексу України / Л. О. Мостепанюк // Кримінальний кодекс України: 10 років очікувань : тези доповідей та повідомлень учасників Міжнародного симпозиуму (23–24 вересня 2011 р.) – Львів : Львівськ. держ. ун-т внутр. справ, 2011. – С. 267–270.

6. Данилевський А. О. Щодо розміщення норми про кримінальну відповідальність за умисне знищення або пошкодження об'єктів житлово-комунального господарства / А. О. Данилевський // Теоретичні та прикладні проблеми кримінального права України : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Луганськ, 20–21 трав. 2011 р.) / [редкол. : Г. Є. Боддарь, А. О. Данилевський, О. О. Дудоров та ін.]. – Луганськ : РВВ ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка, 2011. – С. 147–151.

7. Сербіна Н. О. Об'єкт злочину, передбаченого статтею 270-1 Кримінального кодексу України / Н. О. Сербіна // Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ. – 2011. – № 6. – С. 177–182.

8. Панько К. К. Методология и теория законодательной техники уголовного права России : монография / К. К. Панько. – Воронеж : Изд-во Воронеж. гос. ун-та, 2004. – 272 с.

9. Чуб І. М. Систематизація злочинів проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування та об'єднань громадян / І. М. Чуб // Проблеми законності. – 2012. – № 118. – С. 270–277.

10. Музыка А. А. Законодавство України про кримінальну відповідальність за «комп'ютерні» злочини : науково-практичний коментар і шляхи вдосконалення / А. А. Музыка, Д. С. Азаров. – К. : Вид-во ПАЛИВОДА А. В., 2005. – 120 с.

11. Карчевський М. В. Кримінально-правова охорона інформаційної безпеки України : монографія / М. В. Карчевський. – Луганськ : МВС України, Луган. держ. ун-т внутр. справ ім. Е. О. Дідоренка, 2012. – 528 с.

12. Котовенко О. М. Кримінальна відповідальність за пошкодження об'єктів магістральних нафто-, газо- та нафтопродуктопроводів: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / О. М. Котовенко. – Харків, 2002. – 17 с.

13. Мисливий В. А. Злочини проти безпеки дорожнього руху та експлуатації транспорту (кримінально-правове та кримінологічне дослідження) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / В. А. Мисливий. – Київ, 2005. – 41 с.

14. Коробеев А. И. Транспортные преступления / А. И. Коробеев. – СПб. : Юридический центр Пресс, 2003. – 406 с.

15. Коробеев А. И. Обсуждение нового уголовного законодательства : «Круглый стол» кафедры уголовного права Юридического института ДВГУ / А. И. Коробеев // Правоведение. – 1998. – № 2. – С. 211–218.

16. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред.

В. Т. Бусел. – Вид. 2-ге. – Київ ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2005. – 1728 с.

17. Тихий В. П. Ответственность за преступления против общественной безопасности

: учеб. пособие / В. П. Тихий. – Харьков : Юрид. ин-т, 1984. – 68 с.

Мовчан Р. О. Кримінальна відповідальність за умисне знищення або пошкодження об'єктів життєзабезпечення: перспективи удосконалення та систематизації норм / Р. О. Мовчан, С. В. Незнайко // Форум права. – 2014. – № 2. – С. 274–285 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2014_2_49.pdf

Розглядається питання про оптимальне місцезнаходження та конструювання норм, якими передбачена кримінальна відповідальність за посягання на об'єкти життєзабезпечення населення. На підставі аналізу положень вітчизняного та іноземного кримінального законодавства робиться висновок про те, що кримінальна відповідальність за умисне знищення або пошкодження об'єктів життєзабезпечення, має бути передбачена в рамках однієї статті, яка повинна бути розміщена в розділі VI Особливої частини КК «Злочини проти власності».

Мовчан Р.О., Незнайко С.В. Уголовная ответственность за умышленное уничтожение или повреждение объектов жизнеобеспечения: перспективы усовершенствования и оптимизации норм

Рассматривается вопрос об оптимальном местоположении и конструировании норм, которыми предусмотрена уголовная ответственность за посягательство на объекты жизнеобеспечения населения. На основании анализа положений отечественного и иностранного уголовного законодательства делается вывод о том, что уголовная ответственность за умышленное уничтожение или повреждение объектов жизнеобеспечения, должна быть предусмотрена в рамках одной статьи, которая должна быть размещена в разделе VI Особенной части УК Украины «Преступления против собственности».

Movchan R.O., Neznaiko S.V. Criminal Liability for Willful Destruction or Damage to Critical Infrastructure: the Prospects of Improvement and Optimization Rules

The question of the optimal location and design standards, which criminalizes assault on objects livelihood. Based on the analysis of the provisions of domestic and foreign criminal law concludes that criminal liability for willful destruction or damage critical infrastructure should be provided in a single article, which should be placed in section VI of the Criminal Code of Ukraine «Crimes against property».